

N:o 142.

Af herr **O. R. Themptander**, *angående ändring af 1888 års riksdagsbeslut i fråga om uppförande af riksdags- och riksbankshus å Helgeandsholmen.*

Att en motion ännu en gång framkommer, som afser en ändring i det af 1888 års Riksdag fattade och sedermera af Riksdagen genom afslag å väckta ändringsyrkanden vidhållna beslutet om uppförande å Helgeandsholmen af nya byggnader för såväl Riksdagen som riksbanken, beror derpå, att denna fråga numera kan antagas komma att inträda i ett väsentligen förändradt läge, om Stockholms stad skulle vara sinnad att lemna en viss medverkan för frågans lösning, under förutsättning att endast riksbankshus uppfördes å holmen. Förslag om en dylik medverkan från stadens sida är nemligen väckt hos Stockholms stadsfullmäktige genom en af elfva fullmäktige undertecknad motion, som redan undergått förberedande behandling inom drätselnämndens första afdelning och fullmäktiges beredningsutskott, från hvilka båda myndigheter föreligga utlåtanden, hvari, om än i något olika form, tillstyrkas åtgärder i det syfte, motionärerna afse. Inom några dagar skall ärendet förekomma till afgörande hos stadsfullmäktige, och för att med säkerhet bereda tillfälle för Riksdagen att taga under pröfning det erbjudande, som kan komma att göras från staden, har det synt mig påkalladt att i ämnet väcka motion inom den lagstadgade motionstiden.

Dertill föranledes jag äfven af det förhållandet, att, då man förut inom Riksdagen på flera håll mot förslag om ändring i 1888 års beslut rigtat den anmärkning, att ändringsförslagen ej vore åtföljda af någon närmare utredning rörande frågans bättre lösning på annat sätt än det af Riksdagen redan godkända, frågan jemväl i detta afseende numera kommit i en helt annan ställning. Enskilde personer, manade af sitt intresse för

Helgeandsholmens ordnande och bebyggande på ett sätt, som värdigt motsvarar holmens sköna läge och omgifningens, särskildt kongl. slottets beskaffenhet, hafva med ganska betydliga kostnader låtit genom framstående arkitekter uppgöra ritningar, som, åtföljda af beskrifning och kostnadsberäkningar, varit för Riksdagens medlemmar tillgängliga till beskådande och skola tillhandahållas det utskott, som får denna motion till behandling.

Enligt dessa ritningar, uppgjorda af arkitekterna G. R. Ringström, Gustaf Wickman och Ferdinand Boberg, skulle endast riksbankshuset förläggas å Helgeandsholmen. Beträffande riksdagshuset åter föreligga alternativa förslag. Det ena innefattar, att en monumental byggnad skulle för Riksdagen uppföras å Riddarholmen å kammarrättens, marinförvaltningens, fatburs- och gymnasiihusets tomter med bredvid liggande mark och inrymma jemväl lokaler för riksgäldskontoret och justitieombudsmansexpeditionen, under det att ett nytt embetsverkshus skulle uppföras å den Stockholm tillhöriga auktionsverkets tomt å Riddarholmen, och det nuvarande riksgäldskontorets hus tänkes skola borttrivas. Det andra förslaget afser att förskaffa Riksdagen fullkomligt tillfredsställande lokaler med afseende på såväl storlek som ett bekvämt inbördes läge genom tillbyggnad på den nuvarande riksdagshustomten och genom ändringar i det gamla riksdagshuset.

Det är dessa förslag, fullständigt utarbetade och åtföljda af kostnadsförslag, som grunda sig på afgifna anbud från skilda firmor, som denna motion äsyftar att underställa Riksdagens pröfning, hvarvid jag, huru tilltalande det mera omfattande förslaget är, icke minst med hänsyn till dess framstående förtjenster i fråga om det nya riksdagshusets inredning, hvari det efter min tanke står vida framför det föreslagna riksdagshuset å Helgeandsholmen, dock finner mig öfvervägande böjd att förorda en om- och tillbyggnad på riksdagshusets nuvarande tomt, hvarigenom Riksdagen skulle erhålla rymliga och bekväma lokaler och det kunde anstå ett eller annat halfsekel, innan Riksdagen företog sig att för sin räkning uppföra en mera monumental byggnad, under det att man nu egde tillfälle att för statsverket göra en högst betydlig besparing, uppgående till ungefär tre millioner kronor. Ett beslut i sådan riktning synes mig ock bäst motsvara den mening, som vid sistlidne riksdag lyckades inom Andra Kammaren samla omkring sig en minoritet af ej mindre än 84 röster.

Till ytterligare stöd för den uppfattning, hvilken ligger till grund för så många önskan att de två projekterade byggnaderna ej må förläggas på Helgeandsholmen, vågar jag återropa det utlatande, som afgifvits af den inom Tysklands konstnärskretsar högt uppburna, framstående arkitekten, Kaiserl. Geheim-Baurath Paul Wallot.

Då denna motion derjemte förutsätter, att bidrag för ändamålet i en eller annan form lemnas från Stockholms stad, lär man väl således svårligen kunna neka, att frågan derigenom inträder i ett alldeles nytt skede, som med fullt fog bör mana Riksdagen, helst några yttre hinder af redan utförda arbeten icke förefinnas, att taga 1888 års riksdagsbeslut under förnyadt öfvervägande. För en ändring deri tala de tungt vägande estetiska skälen, de olägenheter med afseende å riksdagshusets och riksbankens inredning, som deras uppförande å Helgeandsholmen nödvändiggör, samt icke minst tillfället att för statsverket göra en storartad besparing af medel, väl behöfliga att anvisa för andra påträngande viktiga statsbehof, hvaribland jag tillåter mig särskildt nämna förstärkningen af vår sjökrigsmateriel.

Med stöd af det nu anförda och hänvisande till den af mig åberopade utredning af frågan genom ofvanbemälda tre arkitekter, hvilkas förslag ju icke kunna göra anspråk på annat än att tjena till ledning för den förändrade planens närmare utarbetande, vågar jag hemställa,

att, under förutsättning det Stockholms stad lemnar sin medverkan för frågans lösning, Riksdagen må så till vida ändra sitt år 1888 fattade beslut om uppförande af nya riksdags- och riksbankshus, att endast det senare af dessa hus må förläggas å Helgeandsholmen, och att frågan om riksdagshuset afgöres i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det ena eller andra af ofvannämnda tre arkitekters förslag, dock helst enligt det alternativ, som afser en om- och tillbyggnad af riksdagshuset på dess nuvarande tomt; samt att Riksdagen må fatta de öfriga beslut, som af en dylik ändring i 1888 års beslut föranledas, och meddela sina fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret erforderligt uppdrag att gå i författning om verkställigheten enligt de förändrade bestämmelserna.

Stockholm den 27 januari 1895.

O. R. Themptander.

Gutachten über die Lage des Reichstagsgebäudes in Stockholm.

Im Auftrage des Herrn Carl Cervin und noch einiger anderen Herren wurde ich zu einer Reise nach Stockholm aufgefordert um an Ort und Stelle die Frage zu studiren, ob der vom »Reichstags-Comitee« in Aussicht genommene Bauplatz auf dem Helgeandsholmen für den in Aussicht genommenen Zweck auch wirklich geeignet sei, und wenn dies nicht der Fall sein sollte, ob es sich dann empfehle, das Reichstagshaus zu errichten etwa an der Stelle des alten Gebäudes neben Riddarholmen.

Dem mir gewordenen ehrenvollen Auftrag habe ich entsprochen. In den Tagen vom 8.—14. September weilte ich in Stockholm. Es wurde mir durch freundliche Vermittelung des Herrn Törnebladh Gelegenheit gegeben, sowohl den im Auftrag des Reichstags-Comitee's von dem Herrn Architekten Aron Johansson für den Helgeandsholmen ausgearbeiteten Entwurf, als auch die von den Herren G. R. Ringström, Gustaf Wickman und Ferdinand Boberg für den Riddarholmen geplante Anlage einzusehen. Insbesondere aber war es meine Aufgabe, die in Frage stehenden Stadttheile von Stockholm auf das Eingehendste zu studiren.

Nach meiner Rückkehr nach Berlin am 24. September 1894 sandte mir meinem Wunsch entsprechend Herr Carl Cervin im Auftrage der Herren Excellenz von Hochschild, Abergsson, Almgren, von Rosen, Richert, Setterwall, Althainz, Wikström, einen Fragebogen. Die in demselben aufgestellten Fragen lauten folgendermassen:

1:o. Ist es, Ihres Erachtens, in ästhetischer Hinsicht berechtigt an der Stelle auf Helgeandsholmen, welche nach den Ihnen zugestellten Zeichnungen vom Reichstags-Comitee in Aussicht genommen ist, ein Gebäude zu errichten von den Dimensionen, welche diese Zeichnungen angeben, oder geht Ihre Meinung dahin, dass die Wirkung, welche das Königliche Schloss in seiner jetzigen freien Lage darbietet und in Verbindung mit einer Freilegung des Helgeandsholmens auch ferner darbieten würde, dadurch erheblich beeinträchtigt wird?

2:o. Ist es dagegen ästhetisch zulässig, auf der genannten Insel ein bedeutend kleineres und niedrigeres Gebäude aufzuführen von ungefähr den folgenden Abmessungen:

Länge: 70 meter

Breite: 55 meter

Höhe: Hauptgebäude 9,75 meter, innere Centralpartie 15,50 meter über Norrbro-Brücke?

3:o. Ist Ihrer Ansicht nach der Ihnen vorgezeigte Platz auf Riddarholmen, welcher jetzt von dem Verwaltungsgebäude des Kammarrätens u. s. w., den Schulhäusern und von einer Erweiterung des Quais aufgenommen ist, der Grösse und Lage nach angemessen, um dort ein monumentales Gebäude für den Reichstag aufzuführen, welches in ästhetischer Beziehung hohen Ansprüchen genügend zugleich helle, gesunde und leicht zugängliche Räume darbietet, mit dem Flächeninhalt und mit der Vertheilung derselben, welche das beigelegte Programm erfordert.

Zur Frage 1 bemerke ich:

Nach meiner Meinung wird die Wirkung, welche das Königliche Schloss in seiner jetzigen freien Lage darbietet und in Verbindung mit einer Freilegung des Helgeandsholmen auch ferner darbieten würde, erheblich beeinträchtigt und zwar nicht nur das Schloss und seine nächste Umgebung, sondern der ganze Stadttheil.

Der Saltsjön in Verbindung mit dem Mälarsee — und an der fraglichen Stelle findet diese Verbindung für den Beschauer statt, — bildet eine mächtige, unvergleichliche Wasserstrasse und wollte man dann auf dem Helgeandsholmen ein Gebäude errichten, wie das geplante, so würde das grade so sein, als ob man quer über die Themse, etwa an der Westminsterbrücke ein gewaltiges Sperrfort — eine gewaltige Wand — errichten, oder als ob man den Bogen am Ponte Rialto zumauern wollte.

Wenn ich, der Fremde in Ihrem Lande, vor solcher Absicht zurückschrecke, wieviel mehr muss dies der Fall sein bei einem nur einigermaßen kunstsinnigen Manne, der die Hauptstadt seines Landes oder seine Vaterstadt liebt.

Die Entfernung vom Fuss des Schlossbergs bis zum Strömgatan, beziehentlich dem Gustav-Adolf-Platz beträgt ca. 225 meter und es erscheint unzulässig, in diesen Raum ein Gebäude von über 100 meter Frontlänge legen zu wollen.

Die Verbindung zwischen dem Saltsjön und Mälarsee würde vermauert, zugemauert — denn bei einer Schrägansicht wirken auch die Tiefen des Gebäudes, die Seitenfaçaden mit, — schon der Gedanke daran erscheint als eine Ungeheuerlichkeit.

Mit der Stellung des Reichstagsgebäudes auf den Helgeandsholmen ist aber noch eine andere Frage auf das Engste verknüpft.

Das Königliche Schloss ist das hervorragendste und schönste Bauwerk Stockholms und seine Wirkung an dieser Stelle ist eine einzigartige und jedem Besucher der Stadt unvergessliche, und es ist nun die Frage zu stellen: »Wird die Wirkung des Schlosses durch ein Gebäude von den

Abmessungen des geplanten Reichstagsgebäudes beeinträchtigt, oder ist dies nicht der Fall?»

Ich halte es für ausgeschlossen, das irgend ein Sachverständiger der Meinung sein könnte, dass die Wirkung des Schlosses durch das geplante Gebäude nicht beeinträchtigt, ja vom Mälarsee gesehen, nicht gradezu vernichtet würde.

Ist es gestattet, unter solchen Umständen an dem Bestehenden zu rütteln?

Im Gegentheil müsste man im Interesse der Stadt Alles thun, um die Wirkung dieses hervorragenden Baudenkmals zu steigern und Alles unterlassen, was dieselbe abschwächen könnte.

Auf diesen Helgeandsholmen gehören gärtnerische Anlagen, Bäume, schöne Verbindungen der Inselfläche mit dem Wasserspiegel in Form von Ufermauern, Treppenanlagen, kleinen Architekturen, etc. etc.

Ich halte es ausserdem für zulässig, auch ein Gebäude von bescheidenen Abmessungen auf dem Helgeandsholmen zu errichten und damit ist zugleich die zweite an mich gerichtete Frage beantwortet. Sie geben im Fragebogen die Länge des beabsichtigten Gebäudes mit 70 meter bei einer Höhe der Façaden von 9,75 meter und eines Mittelbaues von 15,50 meter Höhe über Norrbro-Brücke an.

Bei dieser verhältnissmässig geringen Höhenentwicklung halte ich die an sich bedeutende Länge von 70 meter noch für zulässig.

Will man die Grossartigkeit dieses Theils von Stockholm steigern, so wird man nicht den Helgeandsholmen selbst, sondern die Uferstrassen bis zur Wasabrücke und über diese hinaus mit hervorragenden, mächtigen Bauwerken besetzen müssen.

Zur Frage 3 bemerke ich, dass ich diesen Platz auf Riddarholmen für wohl angemessen und ausreichend erachte, um die im Programm verlangten Räumlichkeiten in demselben unterzubringen und gleichzeitig dem Gebäude eine Gestalt geben zu können, welche in ästhetischer Beziehung hohen Ansprüchen genügt, insbesondere dann, wenn das Gebäude weiter nach dem Wasser geschoben resp. das Ufer auf Kosten des Wasserlaufs an dieser Stelle abgerundet und vergrössert wird.

Zur Bekräftigung des Vorstehenden gebe ich in Nachfolgenden einen Vergleich der bebauten Flächen und der Façadenlängen der Entwürfe für Helgeands- und Riddarholmen.

Nach den mir vorliegenden Zeichnungen beträgt die bebaute Fläche auf

Helgeandsholmen	c:a 5,000	□ m.
Riddarholmen	über 5,500	□ m.

Die Façadenlängen auf Helgeands-
holmen betragen zusammen..... c:a 300 meter.
Riddarholmen ..... c:a 400 meter.

Berlin 28. Dezember 1894.

Dr. Paul Wallot
Kaiserl. Geh. Baurath.

(Öfversättning.)

Utlåtande öfver riksdagshusets läge i Stockholm.

På uppdrag af herr Carl Cervin och af några andra uppmanades jag att resa till Stockholm för att på ort och ställe studera frågan, huruvida den af »riksdagskomitén» afsedda byggnadstomten å Helgeandsholmen fullt egnar sig för det afsedda målet och, derest detta icke vore fallet, om det icke då skulle vara att anbefalla, att riksdagshuset uppfördes möjligen å stället för den gamla byggnaden bredvid Riddarholmskyrkan.¹

Jag har uppfyllt det mig lemnade hedrande uppdraget. Under dagarne 8—14 september uppehöll jag mig i Stockholm. Genom herr Tornebladhs vänliga bemedling bereddes mig tillfälle att taga noga kännedom såväl af den på riksdagskomiténs uppdrag af herr arkitekten Aron Johansson utarbetade planen för Helgeandsholmen som ock af de af herrar G. R. Ringström, Gustaf Wickman och Ferdinand Boberg planlagda anläggningarna. I synnerhet gjorde jag det till min uppgift att på noggrannaste sätt studera de stadsdelar, i hvilka de ifrågavarande byggnaderna kunna komma att uppföras.

Efter min återkomst till Berlin den 24 september 1894 sände mig enligt min önskan herr Carl Cervin en frågouppgift på uppdrag af herrar Hochschild, Åbergsson, Almgren, von Rosen, Richert, Setterwall och Althainz. De framställda frågorna hafva följande lydelse:

1:o. Anser Ni det vara i estetiskt afseende berättigadt att uppföra en byggnad med de dimensioner, som af ritningarna angifvas, på det ställe å Helgeandsholmen, som af riksdagskomitén afses enligt de Er tillsända ritningarna, eller hyser ni den åsigten, att den verkan, som kungliga slottet i sitt fria läge nu åstadkommer och äfven framdeles skulle åstadkomma, om Helgeandsholmen befriades från byggnader, i betydlig mån förringas genom en sådan byggnads uppförande?

¹ I tyska texten står »neben Riddarholmen» och har författaren tvifvelsutantrott, att namnet afser den å holmen liggande kyrkan.

2:o. Är det deremot ur estetisk synpunkt tillåtligt att å sistnämnda holme uppföra en betydligt mindre och lägre byggnad med ungefär följande mått: längd: 70 meter, bredd: 55 meter, höjd: hufvudbyggnaden: 9,75 meter, inre centralpartiet 15,50 meter öfver Norrbro?

3:o. Anser ni, att den eder förevisade platsen å Riddarholmen, som för närvarande upptages af den byggnad som hyser kammarrätten m. fl., af skolhusena och kajen, vara till storlek och läge nog rymlig för att der uppföra ett monumentalt riksdagshus, som, på samma gång det i estetiskt afseende motsvarar höga anspråk, erbjuder ljusa, sunda och lätt tillgängliga lokaler med det yttnehåll och den fördelning, som af bilagda program fordras.

Å frågan 1 anmärker jag:

Enligt min mening kommer den verkan, som kungliga slottet erbjuder i sitt nu fria läge och äfven framdeles skulle åstadkomma i förening med Helgeandsholmens frigörelse från byggnader, att i betydlig mån förringas, och detta gäller ej blott slottet och dess närmaste omgivning, utan hela denna stadsdel.

Saltsjön i förening med Mälaren — och denna förening försiggår för åskådaren just på ifrågavarande ställe — visar en mächtig, makalös vattenväg, och uppför man å Helgeandsholmen en sådan byggnad som den afsedda, vore det alldeles detsamma som om man tvärs öfver floden Thames, ungefär vid Westminsterbron, uppförde en väldig skans¹ — en väldig vägg, — eller om man murade igen Rialtobrons båge.

Då jag, en främling i edert land, känner fasa för en sådan afsigt, huru mycket starkare skall ej denna känsla vara hos en någorlunda konst-sinnad man, som älskar sin fädernestad eller sitt fäderneslands hufvudstad.

Afståndet från Slottsbergets fot till Strömgatan, resp. Gustaf Adolfs torg, uppgår till c:a 225 meter, och det synes otillåtligt att inom denna rymd förlägga en byggnad af öfver 100 meters frontlängd.

Förbindelsen mellan Saltsjön och Mälaren skulle tillmuras, igenmuras — ty vid utsigt, tagen från sned vinkel, medverka äfven sidofaçaderna, byggnadens djup — redan tanken förefaller såsom en vidunderlighet.²

Men ännu en annan fråga sammanhänger nära med den om riksdagsbyggnadens förläggande på Helgeandsholmen. Kungliga slottet är Stockholms mest framträdande och skönaste byggnadsverk, dess verkan är på grund af dess läge alldeles egendomlig och lemnar ett outplänligt minne hos en hvar som besökt staden. Frågas nu: kommer eller kommer

¹ »Sperrfort».

² »eine Ungeheuerlichkeit.»

icke denna verkan att förringas genom uppförandet af en byggnad med det tillämnade riksdagshusets proportioner?

Jag anser det ej vara tänkbart, att någon sakkunnig kan vara af den mening, att slottets verkan icke förringas genom en sådan byggnad, ja att den, sedd från Mälaren, icke rent tillintetgöres.

Är det vid sådana förhållanden tillåtet att rubba det nu bestående?

Man borde tvärtom i stadens intresse göra allt för att stegra detta framstående monuments verkan och afhålla sig från allt det, som kunde försvaga densamma.

Helgeandsholmen är rätta platsen för trädgårdsanläggningar, träd samt kajer, trappanläggningar, mindre arkitektoniska prydnader o. s. v. egnade att på ett skönt sätt sammanbinda holmens yta med vattenspegeln.

Jag anser det vara derjemte tillåtligt att å Helgeandsholmen uppföra jemväl en byggnad af anspråkslösa dimensioner. Och härmed är äfven den andra af de till mig framställda frågorna besvarad. Ni uppgifver sistnämnda byggnads mått vara: längd 70 meter, façadens höjd 9,75 meter, midtelpartiets höjd 15,50 meter öfver Norrbro. Med en relativt så ringa höjd är, enligt min åsigt, en längd af 70 meter ännu tillåten.

Vill man föröka denna stadsdels storslagna karakter, böra strandgatorna intill Vasabron och vidare förses med framstående, mäktiga byggnadsverk.

Å frågan 3 anmärker jag, att jag anser den ifrågavarande tomten å Riddarholmen vara lämplig och tillräcklig för att å densamma uppföra ett riksdagshus med de i programmet fordrade rymligheterna och at denna byggnad gifva en yttre form, som i estetiskt afseende uppfyller höga anspråk, i synnerhet om byggnaden skjutes längre tillbaka, och stranden på grund deraf tillökas och afrundas på vattenytans bekostnad.

Till bekräftande af ofvanstående uppgifver jag här nedan en jemförelse af de bebyggda ytorna och façadlängderna i utkasten för Helgeands- och Riddarholmen.

Enligt de föreliggande ritningarna belöper sig

den bebyggda ytan å Helgeandsholmen	till c:a 5,000	□ m.
» » » å Riddarholmen	» » 5,550	□ m.
façadlängderna å Helgeandsholmen	» » 300	m.
» » å Riddarholmen	» » 400	m.

Berlin 28 december 1894.

undert. *D:r Paul Wallot.*
Kaiserl. Geh. Baurath.